

Ілюстрація в українських сатиричних журналах початку ХХ століття як інформаційний код

Розглядаються особливості ілюстрацій в українських сатиричних журналах початку ХХ ст. як засобу передачі інформації в умовах несформованості мовностилістичної системи української публіцистики. Аналізуються різновиди й функції ілюстративних форм, особливості їх зв'язку з вербальною частиною сатиричних журналів. Доводиться, що карикатури стають самостійним елементом друкованого видання, втрачаючи функцію лише доповнення вербального тексту.

Ключові слова: сатиричне видання, ілюстрація, карикатура, малюнок, віньєтка.

Гумористично-сатиричні видання, активне формування яких у Наддніпрянській Україні відбувалося на початку ХХ ст., вже давно посіли належне місце в історії української журналістики. У науковому дискурсі представлена солідна дослідницька база, присвячена різним аспектам цього пресового феномена. Різною мірою торкалися його у контексті вивчення періодичних видань на різних етапах розвитку насамперед російських і частково українських періодичних видань Є. Демченко, В. Жуков, Ю. Івакін, І. Крупський, О. Почапська, Л. Сніцарчук, В. Стадник, Г. Стернін, Б. Левінтов та інші автори. Серед останніх робіт становлять інтерес праці російського мистецтвознавця А. Каск, журналістикознавця О. Лепілкіної. Однак досі відсутнє комплексне дослідження сатиричної публіцистики Наддніпрянської України, не аналізувалися на українському пресовому матеріалі особливості поєднання текстової й зображальної його частин, що підсилює актуальність заявленої теми.

Метою статті є окреслення особливостей ілюстрацій в українських сатиричних журналах початку ХХ ст. як особливого інформаційного коду, засобу передачі інформації, сформованих під впливом низки чинників: цензурних, мовних, технічних тощо. Зазначена мета передбачає вирішення таких завдань:

- з'ясувати передумови виникнення сатиричних видань на території Наддніпрянської України в революційну добу початку ХХ ст.;
- проаналізувати особливості ілюстрування українських сатиричних журнальних видань початку ХХ ст.;
- узагальнити відомості про різні види сатиричної ілюстрації (карикатури, сюжетні реалістичні малюнки, віньєтки тощо).

Кінець ХІХ – початок ХХ ст. в українській історії – період на зламі епох: історичних, су-

спільних, літературно-публіцистичних. Остання характеризувалася зміною підходів до відображення дійсності, віднайденням нових форм і засобів для позначення нових смислів, розкриття актуальних тем. Ці пошуки на території Наддніпрянської України, яка була тоді російською провінцією, ускладнювалися несприятливими суспільно-політичними умовами: придушенням національно-визвольного руху, переслідуванням, а точніше заборонаю, української мови, що зумовило відсутність її правописної усталеності, нерозвиненість у лексичному й стилістичному планах. Одним із здобутків першої російської революції на українських землях стала свобода для української мови. Саме тоді українське суспільство отримало надію й на створення національної преси рідною мовою. Процес її формування протікав на тлі докорінних змін і в усіх сферах життя в Російській імперії, зокрема в інформаційному просторі. У цей час відбувається створення багатокомпонентної структури регіональної періодики, на перший план виходять суспільно-політичні видання як основний структуроформувальний чинник її системи [1]. Серед особливостей цього інформаційного періоду на основі узагальнення наукових досліджень можна виокремити такі: 1) зміна цензурних умов; 2) масове залучення освічених прошарків суспільства до інформаційної взаємодії; 3) зміна інформаційних уподобань аудиторії під впливом суспільних подій і процесів, які зумовлювали потребу в оперативному доведенні інформації про швидкі суспільні перетворення; 4) екстенсивне поширення преси в регіонах; 5) новітні процеси типоутворення періодичних видань; 6) зростання значення текстової й візуальної сатири на ворога [1]. Останнє стало чи не найпомітнішим феноменом цього періоду й знайшло відображення в українській пресі, створення й активний розвиток якої відбуваються на Над-

дніпрянщині. Дослідники пресового ринку Харківщини, Київщини, інших українських регіонів початку ХХ ст. вказують, що революційні події 1905 р. покликали до життя нову, строкасту у типологічному, змістовому й мовному планах пресову продукцію. Помітно збільшується кількість видань, розрахованих на масового читача. Чільне місце серед них посідають і сатирично-гумористичні, оформлені оригінальними карикатурами та малюнками, політично спрямовані і просто розважально-гумористичні як особливий тип, що задовольняв очікування аудиторії. Період з червня 1905 до перших місяців 1906 р., коли царський уряд пом'якшив цензурне законодавство, був особливо «урожайним» для сатиричної публіцистики, яка і кількісно, і якісно відрізнялася від своїх попередників, зокрема від сатиричних журналів 60-х рр. ХІХ ст. Однією із її найяскравіших ознак стала велика частка, навіть домінування ілюстративної частини над вербальною. С. Ісаков зазначав, що обидві російські столиці і всі великі центри провінції відгукнулися на революційні події випуском ілюстрованої сатири [2, с. 9]. В. Хмурий так образно говорить про розквіт графічної сатири: «Стиснута залізними обценьками цензури громадська думка з першим вітром політичної бурі вирвалася і на початку, маневруючи пильним оком цензури, а далі вільно полилася на сторінках численних сатиричних журналів» [3, с. 12]. Загальна доступність і зрозумілість образотворчої сатири й непомірно сильніший вплив її художньої форми та майстерного виконання на психіку маси, на її думку, ставлять цей вид сатири значно вище над її літературною формою й одночасно зумовлюють її формальні, композиційні й технічні особливості.

Визнання великої емоційної сили карикатурного зображення в сатиричних журналах цього періоду знаходимо і в листах В. Трепова, П. Дурново, доповідях цензорів [4, с. 142]. В. Боцяновський визнає, що гротескні карикатурні образи стовпів самодержав'я закарбувалися в пам'яті краще, ніж найталановитіші публіцистичні характеристики. Він цитує історика Мішле, який говорив, що десять тисяч статей не зроблять у свідомості читача того, що робить один малюнок талановитого карикатуриста типу Дом'є [4, с. 142].

Саме сатиричні ілюстрації відіграли чи не вирішальну роль у виокремленні особливого типу періодичного видання – сатиричного. Попри відсутність єдиного визначення поняття «сатиричне видання» («сатиричний журнал»), аналіз дефініцій, запропонованих різними авторами-журналістикознавцями, мистецтвознавцями, істориками, свідчить про те, що обов'язковим їх елементом визнавалася ілюстрація (карікатура, шарж, реалістичний малюнок, віньетка тощо).

Б. Левінтов до сатиричних журналів пропонує зараховувати видання, в яких сатира й карікатури займають центральне місце [5, с. 273]. Український дослідник Ю. Івакін сатиричний журнал визначає як синтетичну форму, що становить єдність літератури і графіки (карікатури). Причому він підкреслює, що їх поєднання не є механічним, а визначається політичним спрямуванням видання [6, с. 168–169]. Розвиток у 1905–1907 рр. типу журналу з домінуванням образотворчого матеріалу і використанням кольору як потужного засобу емоційного впливу та чіткого виокремлення малюнка на журнальній шпальті, виявлення його значущості як самостійного твору констатує і мистецтвознавець Г. Стернін [7]. С. Роцупкін зазначає, що саме на підставі наявності у журнальному виданні політичних малюнків автори багатьох наукових досліджень традиційно зараховують такі журнали до сатиричних [8, с. 2]. Історик В. Жуков розглядає сатиричні журнали як сукупність літературних і зображально-графічних творів, представлених широким спектром жанрів [9, с. 53]. Д. Григораш сатиричні журнали визначає як періодичні видання, в яких публікують твори сатиричного або гумористичного характеру (памфлети, фейлетони, байки, гуморески, епіграми, карікатури, шаржі) [10, с. 219]. Я. Махоніна вказує, що дуже часто саме зображальна частина формувала сатиричний журнал, тому участь талановитих художників сприяла його успіху [11].

Проаналізуємо особливості ілюстрування українських сатиричних журнальних видань початку ХХ ст. Нова українська преса переважно створювалася певними класами, їхніми партіями й групами для пропаганди своїх ідей і була орієнтована на певні верстви суспільства [12]. Це набуває особливого значення з огляду на якісні характеристики української читацької аудиторії: революція 1905 р. застала український народ малограмотним (за переписом населення 1897 р. 85,4 % мешканців України були неписьменними; найнижчі показники мали Полтавська (16,9 %), Харківська (16,8 %), Подільська (15,5 %) губернії). Але навіть письменний мужик на той час ще не звик до газети як до щоденної потреби. Не сприймав він і газетної української мови, термінології: вживані пресою нові слова селяни не розуміли, оскільки переважно послуговувалися своїм діалектом та російською мовою, тому й чекали російських газет з новинами [12]. Українська мова через тривалий період гоніння й заборони не готова була до обслуговування публіцистичного дискурсу, вона перебувала на етапі вироблення не лише стилістичних, а й орфографічних норм. Саме ілюстрації за несформованості мовностилі-

стичних засобів сатиричної публіцистики, як власне й української публіцистики загалом, неготовності аудиторії до сприймання складних текстів українською мовою ставали основним засобом передачі інформації, до того ж, дуже емоційним і дієвим. Такі тексти, будучи зрозумілими й доступними широкій аудиторії, відрізнялися ще й наочністю, що сприяло більш цілісному сприйняттю інформації. На таку ж роль ілюстрації в російському журналі, адресованому масовій аудиторії, вказувала й А. Каск, підкреслюючи, що наявність у виданні зображень для «низового» читача компенсувала бар'єр, який виникав через малограмотність, робила видання більш доступним для розуміння, давала можливість отримати деякі відомості без додаткових зусиль [13, с. 148]. Аналізуючи карикатури в сатиричних виданнях, дослідниця використовує поняття «креолізованого тексту», уведене до наукового обігу Ю. Сорокіним та Е. Тарасовим, під яким розуміють тексти, фактура яких складається із двох негомогенних частин – вербальної і невербальної. Причому, як підкреслюють дослідники, інформаційна й прагматична насиченість, або місткість, невербальних засобів у структурі такого тексту нерідко буває вищою від вербальної насиченості. Процес сприйняття креолізованого тексту адресатом відбувається в два етапи декодування закладеної в ньому інформації: під час добування концепту із зображення спостерігається його «накладення» на концепт вербального тексту, взаємодія двох концептів. Цей процес забезпечує створення єдиного загального змісту такого тексту [14].

Аналіз українських сатиричних журналів початку ХХ ст. дає підстави говорити про вагомість саме зображального каналу передачі інформації через труднощі як кодування інформації вербальним способом (через несформованість лексичної системи української мови), так і її декодування через низький рівень грамотності потенційної аудиторії української преси. Тому гумористично-сатиричні видання стали проміжною ланкою тогочасної української журналістської публіцистики на шляху від російськомовної до українськомовної саме завдяки вдалому поєднанню на їхніх сторінках двох типів тексту – вербального і невербального, малюнкового. Наративні за способом відображення дійсності сатиричні видання відображають епоху в яскравих поняттях, в образах, які запам'ятовуються [9, с. 63].

Тексти з ілюстраціями як один із видів креолізованих текстів є однією із форм людської комунікації з часу виникнення писемності. Причому їхня «активність» зростає у певні суспільні періоди. Взаємозв'язок революційних подій

1905–1907 рр. і сатиричної журнальної графіки був очевидним: остання, розвиваючись під дією суспільних потрясінь, усім своїм розвитком і розквітом стала важливим фактором цих потрясінь. Сатиричні карикатури у періодиці того часу можна розглядати не лише як відображення класових сутичок, але й як каталізатор завдяки участі в політичному вихованні народу. Ця функція, що «народилася» в аналізовану епоху, особливо помітна порівняно із сатиричною журналістикою 60-х рр. XIX ст. з її загальними просвітницькими тенденціями (що певною мірою пояснювалося й рівнем читацької аудиторії). Г. Стернін також звертає увагу на витіснення із карикатурних зображень учительського, роз'яснювально-демонстраційного тону, характерного карикатурам попереднього періоду, пристрасної патетики, виразної агітаційно-закликової інтонації; тісне поєднання викривальних завдань із стверджувальним пафосом [7, с. 240].

Під ілюстрацією дослідники розуміють будь-який зображальний матеріал у друкованому виданні. У зображальній практиці й бібліографії терміном ілюстрація позначається будь-яке зображення, яке супроводжує, доповнює чи пояснює текст (віньєтка, репродукція, сюжетний малюнок, карикатура, факсимільне відтворення документа, фотографія, креслення тощо), створене безпосередньо для оформлення друкованого видання [13, с. 3]. З часом ілюстративна частина у публіцистиці піддається деформаціям – виробляється своєрідний тип малюнка, який втрачає схожість із книжною ілюстрацією. До його особливостей вчені зараховують лаконічність і гротескно-виразний стиль із збереженням безпосереднього реального спостереження [15, с. 131]. На думку мистецтвознавця й художнього критика В. Хмурого, сатиричний малюнок має передавати сюжет настільки переконливо й карикатурно-опукло, щоб обходитися без словесного текстового пояснення, бути високохудожнім, гострим і дотепним [3, с. 12].

На шпальтах українських сатиричних журналів досліджуваного періоду використовуються різні види ілюстрацій, насамперед карикатури, сюжетні реалістичні малюнки, віньєтки.

Спроби карикатурувати побут беруть початок у глибокій давнині, коли людська культура робила перші кроки на полі образотворчого мистецтва. Виникнення політичної образотворчої сатири пов'язують із Францією початку XIX ст., чинниками чого стали як політичні бурі, так і винайдення способу літографічного друку. Він сприяв полегшенню роботи художника над сатиричним малюнком і поліпшенню його репродукції. Від цього часу, припускає В. Хмурий, і почалася спершу у Франції, а далі й в інших країнах сатирична преса [3, с. 12].

Карикатура (від італ. *caricatura* – перебільшення) – відображення дійсності у спотвореному вигляді, твір, що порушує звичне співвідношення компонентів зображуваного об'єкта, применшуючи та перебільшуючи певні риси з метою висміювання. Це сатиричне чи гумористичне зображення, що дає критичну оцінку певним суспільно-політичним і побутовим явищам, подіям чи конкретним особам. Використовує несподівані смішні ситуації і зіставлення, прийоми комічного і загострення, вдається до гротескового перебільшення. Має широкий діапазон зображувальних засобів [10]. Г. Стернін підкреслював, що значну частку серед журнальних малюнків становлять «карикатури в найбільш вузькому й точному значенні цього слова, тобто сатиричні зображення певних, конкретних осіб» [7, с. 246]. Ю. Івакін розглядає карикатуру як синтетичну форму, єдність графічного зображення й літературного тексту (підпис, текстівка). Вона, на думку Ю. Івакіна, близька до літератури майже так само, як і до образотворчого мистецтва. Визнаючи можливість різного співвідношення вербального й зображального елементів, пріоритет він віддавав зображенню [6, с. 69]. Практика російських сатиричних видань дала підстави А. Каск для виокремлення в сатирично-гумористичному малюнку російських сатиричних журналів 60-х рр. XIX ст. трьох варіантів зв'язку тексту з ілюстрацією: 1) для розуміння карикатури не потрібен детальний текст, який розкриває її зміст, оскільки думка (емоція, ставлення) виражена переважно графічно; 2) для сприйняття карикатури однаково важливі вербальна й візуальна частини; 3) основне смислове навантаження лягає на текст [13, с. 137]. Однак якщо в російських сатиричних журналах карикатур без розгорнутого вербального коментаря небагато, то в українських – інше співвідношення, про що свідчить, зокрема, аналіз журналів «Шершень» і пізніше – «Гедз».

У російських сатиричних журналах наприкінці XIX ст. все частіше можна виявити «обтяжений» тип карикатури, в якому текст присутній не тільки в надписах і підписах, а вже окремими ключовими пояснювальними словами рясніє і поле малюнка. Іноколи кожен предмет і кожен персонаж підписувалися [13, с. 144]. Фіксуються такі зображення й в українських сатиричних журналах. Насамперед вони стосувалися достатньо складних для малоосвіченого масового читача тем чи дійсно достатньо насичених змістом зображень. Показовою у зв'язку з цим вважаємо настанову редакції «Искры» давати матеріали, зрозумілі найширшим масам читачів, насамперед робітників і селян, уникаючи публікації складних, нелегких для сприйняття [16, с. 37].

Багато дослідників-мистецтвознавців вказували, що про естетичну вартість карикатур, як і про загальне графічне оформлення журналу, тоді дбали мало, зображені ситуації мали переважно неконкретний, алегоричний характер [17, с. 284]; графічна мова сатиричних карикатур була певною мірою спрощеною, інколи грубоватою й схематичною, що пояснювалося низкою причин: об'єктивно нижчим рівнем майстрів, які працювали в пресі, умовами роботи й необхідністю швидко відгукуватися на події [7, с. 264]. Хоча були й винятки з цього правила: приміром, особливо змістовними і виразними були саме ілюстрації й карикатури в журналі «Шершень», який оформляли й ілюстрували відомі українські художники І. Бурячок (популярний свого часу графік-ілюстратор та художник театру), Ф. Красицький (живописець і графік, внучатий небіж Т. Г. Шевченка, учень І. Репіна), В. Масляников (учень Київського художнього училища, згодом вихованець Краківської академії красних мистецтв, художник-пейзажист), І. Шульга, В. Резнікович, П. Наумов, О. Сластіон (живописець і графік, автор широко відомих ілюстрацій до Шевченкових «Гайдамаків»), О. Бабенко (учень Київського художнього училища). Загалом графіці «Шершня» властива яскрава національна своєрідність, вона належить до найкращих здобутків українського демократичного мистецтва [17, 274].

Поліграфічні можливості наприкінці XIX – на початку XX ст. дали в розпорядження карикатуристів і такий важливий засіб художньої виразності, як колір. Зберігаючи свою реалістичну природу, він стає немовби згустком емоційного напруження [7, с. 229, с. 242]. Це також посилювало привабливість і впливовість сатиричних листків і журналів. Розфарбовування ілюстрації, як вказують дослідники, забезпечувало розкриття соціальних подій революційного періоду: перший номер журналу «Шершень» відкривався малюнком Ф. Красицького, виконаного двома кольорами – червоним і чорним [18, с. 192]. Автори дослідження «Українська журналістика: вчора, сьогодні, завтра» назвали журнал «Шершень» червонобоким через домінування цього кольору в його оформленні [19, с. 20]. В. Боцяновский, описуючи революційний Петербург, вказує, що на всіх перехрестях газетярів активно торгували журналами, «які виднілися завдяки червоній фарбі з-під чорних і чорносотенних газет, під якими вони їх ховали від городничих. Ці журнали проникали і в Царське Село, попри заборону ввезення туди пофарбованих червоним журналів [4, с. 37].

Поряд із карикатурами в українських сатиричних журналах широко використовувалися реалістичні малюнки, які були не просто відобра-

женням тенденцій у розвитку графічного мистецтва, а почасти й вимушеною мірою: на певному етапі цензурне відомство під час видачі дозволів на «серйозні» періодичні видання виключало з їхніх програм сатиричні відділи й рубрики, особливо карикатури [20, с. 139]. Ю. Арцибушев, головний редактор російського сатиричного журналу «Зритель», великого значення надавав звичайному реалістичному малюнку, усвідомлюючи рухомість і умовність межі між ним і карикатурою [21, с. 14]. Однак і малюнки потерпали від цензорів – публікувалися в усіченому вигляді, бо цензура відрізала ту частину, де конкретизувався об'єкт сатири [16, с. 40–41].

В. Жуков вказував на таку особливість найкращих сатиричних журналів тієї епохи, як випереджувальне відображення: вони не тільки викривали старе й віджило, але й утверджували в суспільній свідомості нове, революційне [22, с. 20]. Практика засвідчила народження нової форми політичної графіки – героїчного портрета-символу, який уособлював собою зображення й утвердження нових суспільних сил, покликаних революцією до активної політичної діяльності [7, с. 268]. Хоча таких в українському журналі «Шершень» небагато, що свідчить про певне гальмування революційних процесів на українських територіях: портрет, що належить перу Ф. Красицького, вміщений на обкладинці першого номера «Шершня», – крізь пролом у напівзруйнованому мурі молодий робітник передає ув'язненій українській дівчині прапор з написом «Воля» – є уособленням віри в робітничий клас, його революційну боротьбу (1906. – № 1. – 16 січ.); портрет молодої дівчини, яка тримає лавровий вінець над головою могутнього, гарячого чорного коня (1906. – № 2. – 13 січ.). Якщо в російських сатиричних журналах переважали графічні зображення робітників, то в українському «Шершні» – це портрети селян, сповнених мудрості й гідності, однак позбавлених відверто геройських рис: вони дотепні, вони сповнені певної рішучості: портрет молодого, фізично сильного чоловіка, зображеного зі спини, який прокидається зі сну – на тлі сільських хатин, виконаний у чорних тонах із підписом «Село прокидається» (1906. – № 4. – 27 січня); молода дівчина в національному українському одязі вранці стукає в вікно селянської хати, а правою рукою показує на схід сонця із закличним підписом «Прокидайтесь!» (1906. – № 8. – 24 лют.); селянин, хоча й босий, але охайно вдягнений, із зав'язаним на шиї бантом, із батогом у руці, що звертається до городнього опудала, одягненого в мундир: «Ну, ваше благородіє! Тепер вже тебе і горобці не бояться» (1906. – № 18. – 5 трав.).

Ще одним різновидом ілюстрацій в українських сатиричних журналах є віньетки – невеликі, композиційно завершені графічні зображення предметного чи сюжетно-тематичного характеру (часто із символічним чи алегоричним значенням) або орнаментальні композиції, які вміщуються на особливих сторінках книги. Найчастіше це були квіти (вінки, букети, гірлянди); чаші; плющ та інші рослини; ліра, флейта; книга, ваги, путі з різними атрибутами тощо [13, с. 24]. Однак на сторінках сатиричних видань вони також набувають особливого реалістичного, соціального й викривально-сатиричного характеру. Так, у «Шершні» знаходимо віньетки В. Красицького «Кобзар» на тлі сонця, що сходить; яскраве сонце сяє крізь загразоване тюремне вікно тощо.

Таким чином, можна підсумувати, що ілюстрації були особливою ознакою видань сатиричного типу, в якому основний задум осягався шляхом загального глядацького сприйняття журнальної шпальти, а потім уже більш детального знайомства з матеріалом. Активне його формування на Наддніпрянській Україні припадає на роки першої російської революції. З-поміж різних видів ілюстрацій, які стають самостійним елементом друкованого видання, засобом передачі важливої інформації, втрачаючи функцію лише доповнення вербального тексту, домінує карикатура, що набуває у цей час найбільшого розквіту. Пізніше суспільство почало потребувати ще більш лаконічної й виразної форми передачі революційної думки – плакату.

1. *Лепилкина О. И.* Структурно-типологическая трансформация системы российской провинциальной прессы в XVIII – начале XX вв. : автореф. дисс. ... д-ра филол. наук : 10.01.10 / О. И. Лепилкина [Электронный ресурс]. – URL : <http://www.dissercat.com/content/strukturno-tipologicheskaya>.

2. *Исаков С.* 1905 год в сатире и карикатуре / С. Исаков. – Л. : Прибой, 1928. – 279 с.

3. *Хмурий В. В.* Образотворча сатира 1905 року / В. В. Хмурий // Всесвіт. – 1925. – № 22–23. – С. 12–15.

4. *Боцяновский В.* Русская сатира первой русской революции 1905–1906 гг. / В. Боцяновский, Э. Голлербах. – Л. : Гос. изд-во, 1925. – 222 с.

5. *Левинтов Б. М.* Сатирическая журналистика 1905–1907 гг. // Вопросы сов. л-ры. – М. ; Л., 1957. – Вып. 5. – С. 269–318.

6. *Івакін Ю. О.* Про езопівську мову сатиричних журналів епохи першої російської революції / Ю. О. Івакін // Відображення першої російської революції в українській та російській літературі. – К., 1956. – С. 164–165.

7. *Стернин Г.* Очерки русской сатирической графики / Г. Стернин. – М : Искусство, 1964.

8. *Роцупкин С. Н.* Политическая графика московских журналов периода революции 1905–1907 гг. : автореф. дисс. ... канд. наук / С. Н. Роцупкин. – М., 1972. – 20 с.

9. Жуков В. Ю. Сатирические журналы периода первой русской революции как исторический источник // Новое о революции 1905–1907 гг. в России : межвуз. сб. / под ред. Ю. Д. Марголиса. – Л., 1989. – С. 51–76.
10. Григораши Д. С. Журналистика у термінах і виразах / Д. С. Григораши. – Львів, 1974. – 294 с.
11. Махонина С. Я. Русская легальная журналистика XX века (1905 – февраль 1917) (опыт системного исследования) // Из истории русской журналистики XX века. – М. : Изд-во Моск. ун-та, 1984.
12. Румянцева С. Становлення україномовної преси в Наддніпрянській Україні [Електронний ресурс] / С. Румянцева. – URL : incognita.day.kiev.ua/stanovlennya-ukrayinomovnoyi-presi-v-addnipryanskij-ukrayini.html.
13. Каск А. Н. Жанровая структура, сюжетика, эстетика журнальной иллюстрации в России XVIII – XIX вв. : дисс. ... канд. наук : 17.00.04 / А. Н. Каск. – М., 2011. – 316 с.
14. Анисимова Е. Е. Лингвистика текста и межкультурная коммуникация (на материале креолизованных текстов) : учеб. пособ. / Е. Е. Анисимова. – М. : Academia, 2003. – 128 с.
15. Кольцова Л. А. Художественная иллюстрация в России середины XIX века. Башалов и его современники / Л. А. Кольцова. – М. : Галарт, 2008.
16. Блюмина И. М. В. В. Різниченко (Велентій) – художник і поет / І. М. Блюміна. – К. : Наукова думка, 1972.
17. Історія українського мистецтва : у 6 т. – Т. 4. – Кн. 2 : Мистецтво др. пол. XIX–XX ст. – К., 1970. – 433 с.
18. Книга і друкарство на Україні / авт. кол. : О. І. Дей, Я. Д. Ісаєвич, Г. І. Коляда та ін. – К. : Наук. думка, 1965. – 314 с.
19. Шкляр В. І. Українська журналістика: вчора, сьогодні, завтра : Історико-теоретичний нарис. / В. І. Шкляр, О. К. Мелещенко, О. Г. Мукомела, І. С. Паримський. – К., 1996. – 168 с.
20. Стыкалин С. Политическая сатира в «Зрителе» // Из истории русской журналистики : статьи и материалы / под ред. Западова. – М. : Изд-во МГУ, 1959. – С. 137–202.
21. Нинов А. Русская сатирическая поэзия 1905–1907 гг. // Стихотворная сатира первой русской революции (1905–1907 гг.) / предисл. А. Нинова. – Л., 1969. – С. 1–75.
22. Жуков В. Ю. Сатирическая журналистика периода первой российской революции как исторический источник (на материалах Петербурга) : автореф. дисс. ... канд. ист. наук : 07.00.09 / В. Ю. Жуков. – Л., 1991. – 24 с.

Подано до редакції 06. 12. 2013 р.

Zygun N. I. Illustration in the Ukrainian satirical magazines of the beginning of the XX century as information code.

The article deals with searching of features of illustrations in the Ukrainian satirical magazines of the beginning of the XX century as information transmission medium in the conditions of non-formation of language and stylistic system of the Ukrainian journalism. Types and functions of illustrative forms, features of their communication with verbal part of satirical magazines are analyzed also. It is proved that caricatures become an independent element of the printing edition, losing function only additions of the verbal text.

Keywords: satirical edition, illustration, caricature, drawing, vignette.

Зыкун Н. И. Иллюстрация в украинских сатирических журналах начала XX века как информационный код.

Рассматриваются особенности иллюстраций в украинских сатирических журналах начала XX века как средство передачи информации в условиях несформированности языково-стилистической системы украинской публицистики. Анализируются виды и функции иллюстративных форм, особенности их связи с вербальной частью сатирических журналов. Доказывается, что карикатуры становятся самостоятельным элементом печатного издания, теряя функцию лишь дополнения вербального текста.

Ключевые слова: сатирическое издание, иллюстрация, карикатура, рисунок, виньетка.